

Ölümünün 50. Yılında Devlet Adamı ve Düşünür Sadri Maksudi Arsal
İstanbul 13 Mayıs 2007

Sadri Maksudi ve Finlandiya

Okan Daher*

Finlandiya Tatar Türkleri Cemaati Başkanı / Helsinki Üniversitesi

Değerli dinleyiciler size Finlandiya'dan, Finlandiyalı bilim adamlarından ve Finlandiya'da temsil ettiğim milli azınlıklardan olan Tatar Türk Topluluğundan bahar selamları getirdim.

Bugün Sadri Maksudi'nin anısına adanan bu önemli toplantıda bu konuşmayı yapmak benim için büyük bir sevinç ve şereftir. Bu toplantının benim için şahsen özel bir anlamı ve yakınlığı vardır çünkü Sadri Maksudi Arsal büyük babam İmad Cemaleddin'in yaşamı sonuna kadar pek yakın bir dostu olmuştur. Sadri Maksudi 1918 yılında Rusya'dan Finlandiya'ya kaçmasından sonra onu koruması altına alan ve ona yardım eden büyük babamdır. Yakın aile yardım dostluğu ana babalarımızdan günümüze kadar temsilcisi olduğum üçüncü nesile kadar ulaşmıştır.

Sadri Maksudi'nin Finlandiya'ya olan ilgisi 20. Yüzyılın ilk yıllarına, Çarlık Rusyasında toplumsal açıdan çalkantılı ve dönüm noktası olan yılların yaşandığı ve Finlandiya'nın Grand Düklük olarak Rusya'ya bağlı olduğu döneme dayanmaktadır. Sadri Maksudi'nin Rusya Tatarları ve diğer Türklerin ve diğer Müslüman halkların yararına İç Rusya'da ve Sibiryada millî ve kültürel özerkliğin sağlanması, daha sonra hatta bağımsız devletin kurulması için aktif çalışması ve girişimleri ile ilerici düşünceleri kendisinin özellikle Duma'da yaptığı konuşmalarda belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Konuşmalarını kabaca konularına göre misal olarak madde madde ayırabiliriz:

- Müslümanlara ayrımcılık yapılması ve baskı uygulanması
- İlköğretim okullarında İslam ve anadili öğretimi
- Pan-İslamcılığın püskürtülmesi ve Ruslarla dostluğunun vurgulanması
- Türkistan'ın ve Kırgızların sorunları
- İleri düşünce ve Rus dilinin gerekliliği
- Müslümanların kutsal günleri
- Ana dili ile yargılama
- Yabancı ülkelerle ilişkiler
- Dini yönetimin yapılanması ve
- Finlandiya konusu

Kendisi Duma üyesi olarak yukarıda sözü edilen halkların haklarını savunmaya çalışıyordu. Cedidcilik taraftarı idi ve önemli ölçüde Avrupa eğilimli idi. Daha o zamanlar Finlandiya'nın dostu olduğunu gösterdi. Finlandiya'nın muhtariyetine ve yönetim biçimine yöneltilen saldırılara karşı konuşmalarında Finlandiya'nın haklarını savundu. Bütün bu hususlar kendisinin yasallıkla ilgili yaptığı kendi çalışmalarında izlerini bırakmıştı. Bağımsız devlet düşü gerçekleşmemiştir ve bu durumda da anayurdu Rusya'yı Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra terk etmek zorunda kalmıştır.

Finlandiya'ya tebdil-i kıyafet ile kaçırmıştır. Helsinki polisinin Rus Şubesinin 1918 tarihli Finlandiya'ya gelen şüpheli Rusya uyrukluların işlendiği listesinde Maksudoff'tan da söz edilmektedir. Mesleği olarak papaz yardımcısı diye Pince Papu.Apolinen yazılmış. Bir başka deyişle ruhani bir kişi imiş gibi davranmış. Varış tarihi 5 Kasım 1918 yazılmış. Ev adresi olarak da Finlandiya Tatarlarının imamı Veli Ahmet Hakim'in ev adresi Tradin Kato 27 yazılmış. Finlandiya o zamanlar Rusya'den Avrupa'ya gitmek isteyenler için geçiş ülkesi idi.

1917 yılında bağımsızlaşan Finlandiya'nın önde gelenleri ve Finlandiya'daki soydaşları, Finlandiya'nın hakkını savunan bu adam için 1918 yılının sonunda Helsinki'de bir akşam toplantı düzenlemişler ve burada Sadri Maksudi Fransızca bir konuşma yapmıştır. Özellikle şunlardan söz etmiştir. Ben bu konuşmasından bir iki parçasını size okuyorum.

"Ben genç yaşımdan beri memleketinize karşı hayranlık beslemiş bir insanım. Hayranlığımın birçok sebepleri vardır. En başta Anayasanız ve halk seçimine dayanan idari sisteminiz gelir.

Biz Rusya Türkleri, milli esaretin her çeşidini çekmiş mahkûm gayri Rus millet olmak bakımından, sahip olduğunuz siyasi hürriyete gıpta etmemiz ve ona sempati duymamız en tabîî bir şeydir. Yirminci asın başından itibaren Anayasanızda kırılmalar ve gedikler husule gedikler husule gelmeye başlayınca, bizler derin teessür duyduk. Hürriyetlerinize yapılan her yeni tehdit kalplerimizde ızdıraplı akisler uyandırdı. Bize öyle geliyordu ki, istikbale ait bir örnek olarak kabul ettiğimiz siyasi ideal vahşice ve manasız bir surette yok ediliyordu. Teşriî muhtariyetinizin ilgasına ait kanunun münakaşası sırasında bir Tatar mebusu milletlerin hürriyeti prensibi namına protesto ederek sesini yükselttiği zaman sadece soydaşlarının umumi hissiyatına tercüman olmakta idi.

Sizin yüksek medeniyete sahip bir millet olduğunuz kati surette herkesçe teslim edilmekte, bundan dolayı milletinize karşı derin hürmet beslenmekte ve istikbalinize emin nazarı ile bakılmaktadır."

Bu gazeteden bir kopya burada, size vereceğim.

Finlandiya'da Sadri Maksudi Arsal, tanınmış Finlandiyalı bilim adamları ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bunlar arasında profesörler, Gustav Ramsted, Mikkola, Janson, Tallgren, Otto Donner, ve Maktiresen bulunmaktadır. O zamanki Finlandiya Dışişleri Bakanı Carl Enckell ile Estonya'nın Finlandiya temsilcisi olan Bakan Oskar Kallas ile Rusya'daki Tatarların amaçları konusunda görüşmeler de yapmıştır. Böylece, olası bütün kesimlerden sempati ve destek kazanmaya çalışmıştır.

Finlandiya'nın en büyük günlük gazetesinde Helsing Sanomat da 11 Mart 1919 tarihinde Profesör Ramsted'in yazısı "Rusya İmparatorluğu Çökerken Tatarların Başından Geçenler. Tatarların Cumhurbaşkanı Anlatıyor" yayınlanmıştı. Yazının son bölümünde şöyle diyordu:

"Tatarların Rusya'da kadim kültürlerinden ve bilinen büyük geçmişlerinden söz ederken Prens Maksudoff özellikle Tatarların zengin edebiyatına dikkat çekmiştir. Kendisinin büyük bir edebiyat ve sanat meraklısı olduğunu gösterdi. Rus kültüründen de büyük bir övgü ile söz etmiştir. Rus halkının geleceğine inanıyordu ve Rusya'nın bir devlet bütünlüğü oluşturacak biçimde kendini yenileyeceğinden emindi.

Prens Maksudoff Fransa'da yetiştirilmiş olmasına karşın ve tam bir batı Avrupa eğitimi almış olmasına karşın, bu zenginliğinin kendisini kör etmesi nedeniyle kendi halkına ve amaçlarına yabancılaşan soydaşlarına benzemediği görülüyor. Tam tersine tam bir Avrupalı olarak kendi boyuna ve onun Doğu kültürüne olan sevgisini korumuştur. Prens Maksudoff çok yönlü ve hoş bir şahsiyettir.”

Sadri Maksudi Barış Konferansına Finlandiya'nın Baş Temsilcisi olarak atanan bakan Carl Enckell ile birlikte 11.3.1919 tarihinde Versailles konferansına katılmak ve Rusya ve Sibirya Türkleri lehine büyük devletlere çağrıda bulunmak üzere Stockholm ve Berlin üzerinden Paris'e seyahat etti. Bu seyahat herhangi bir somut bir sonuç vermemiştir. Halkının siyasi başarısı konusunda ümidini bütünü ile yitiren Maksudi kendini tarihi araştırmalarına verdi.

İlgi çekici nokta olarak Profesör Ramsted'in 1919 Kasımında Paris'e uğrayıp Maksudi ile görüşmüş ve ondan Japonya yolculuğu için Türkçe bir tavsiye mektubu istemiş olduğundan da söz edilmelidir. Ramsted Japonya'ya Finlandiya'nın Maslahatgüzarü olarak atanmıştı. Tavsiye mektubu ile birlikte Maksudi kart vizitini de verdi. Kart vizitin arkasına bir iki sözcük yazılmıştı. Kartta Sadry Maksudoff'un ünvanı olarak "Président du Conseil National des Musulmans en Russie, Oufa" (Rusya Müslümanları Milli Meclisi Başkanı Oufa) yazılı idi.

Maksudi Finlandiya ile olan yakın ilişkilerini hiç kesmedi. Rusya'dan kaçışından sonra neredeyse 3.5 - 4 yıldır ayrı kaldığı ailesini almak üzere 21 Kasım 1921'de yeniden Finlandiya'ya geldi. Bu seyahatinde de kendisini ve ailesinin şerefine akşam yemekleri veren Finlandiya'daki soydaşları ile görüştü. Bu yemeklere Finlandiya edebiyat bilim ve basın temsilcileri de çağrılıyordu. Prof Ramsted'in kayıtları arasında İç Rusya Müslümanları Milli Meclis Başkanı Sadri Maksudoff'un Paris'ten Finlandiya'ya gelişi şerefine 25 Kasım 1921 tarihinde saat 7'de **Seura.....** lokantasında düzenlenen akşam yemeğine bir davet mektubu vardı.

Aile Finlandiya'da bulunduğu sürece Helsinki'nin yanı sıra Hüvinke şehrinde yaşadığı ve Tampere'yi ziyaret ettiler. 1922 yılında Maksudi ailesi ile Berlin'e seyahat etti. O tarihlerde Berlin'de Rusya'dan ve Türkiye'den gelen pek çok öğrenci ve bilim adamı bulunuyordu. Tanınmış olan Ayaz İshaki bunlardan biri idi. Bütün bildiğimiz bundan sonra aile Berlin'den Paris'e taşındı. Oradan Finlandiya'ya ilk mektubunu 28 Şubat 1925 te Profesör Mikkelo'ya yazdı ve Mikkelo'dan Fin-Ugor derneğinin yayımladığı kadim Türk yazıtları ve benzeri konulardaki araştırmaları istedi. Mektubun ekinde istenen dört kitap sıralanmıştı. Gönderinin bedelinin ödemesinin Molla Hakim veya Samaledin Bay aracılığıyla yapılacağı sözü veriliyordu.

Sadri Maksudi aynı zamanda Mikkolo'dan ü sıralarda hangi bilimsel araştırmaları sürdürmekte olduğunu sorar ve önceki yıl Sorbonne'da Türk Tarihine dair bir ders verdiğini ve Türkiye'de konferanslar verdiği bir gezisinden söz eder.

1925 yılı sonbaharında Sadri Maksudi ailesi ile yeni yurdu Türkiye'ye davet edilir. 1930 yılında Sadri Maksudi'nin en tanınmış yapıtlarından olan *Türk Dili İçin* kitabı çıktı. Bugün Prof. Ercilasun da bugün bu kitaptan bize söyledi. Kitabı özellikle ilginç kılan Finlandiya'daki dil reformunu da, Fransa'nın, Çekoslovakya'nın, Macaristan ve Rusya'nın yanısıra ele almasıdır. 88 ila 89.cu sayfalarında 12. Bölümde "Finlandiyalılarda Edebi Dil Yaratma" başlıklıdır. Bu bölümde İsveçlilikten ve yazı dili olmama durumundan yazı diline

geçiş anlatmaktadır. Bu sayfalarda Sadri Maksudi çok tanınan Fin bilim adamlarından bahsediyor ve onların eserleri hakkında da malumat veriyor.

Sadri Maksudi Türkiye'ye taşındıktan sonra da Finlandiyalı bilim adamları ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle de sık sık yazıştığı Profesör Ramsted ile. Sözü edilmesi gereken bir konu da Maksudi'nin Ramsted'e 20 Ekim 1932 tarihli Ankara'dan gönderdiği mektubunda üniversite yapılanmasını sormasıdır. Mektupta 32 maddelik değişik, daha çok idari konularda ve bunların Helsinki Üniversitesindeki düzenlenmesinin sorulduğu bir liste bulunmaktadır. Amacı Türkiye'deki yüksekokul sorunlarının hal edilmesi için bilgi edinmektir. Aynı mektupta, yapılması olası Helsinki seyahatine göndermede bulunuyor ve Türkoloji ile Finlandiya ve Türkiye arasındaki bilimsel ilişkiler konusunda söyleşme yapılması gereksiniminden söz ediliyor. Aynı zamanda kendisi Finlandiya'nın bilim teşkilatları ile özellikle Finlandiya Fin-Ogur Doğu Derneği ile Finlandiya Doğu Derneği ile temasta idi.

Doğal olarak Sadri Maksudi Finlandiyadaki soydaşlarını da kendisine ve ailesine çetin yıllarda yardım eden ve kendileri ile sürekli yakın ilişkilerde bulunduğu Tatar-Türk toplumunun üyelerini unutmamıştı.

1932 yılında 3. kez Finlandiya'ya Helsinki ve Tampere'ye seyahat etti. Ve bu seyahatinde yeniden Tatar toplumunun üyeleri ile görüşüp bir de konferans verdi. Bu onun yüksek kültürüne yasama ve gelişkin demokrasisine büyük değer verdiği Finlandiya'ya son gelişi oldu.

Bildiğiniz gibi yaşamının son yıllarında Maksudi Arsal kendini bilimsel çalışmalarına adadı. Gazetelere yazılar yazdı ve *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* adlı ulusculuk ideolojisi ve ulus duygusunun sosyolojik temelleri konusundaki eserini tamamladı. Kitabının 200 ila 208.ci sayfalarında Finlandiya, Finlandiya'nın tarihi ve şartları ele alınıyor. Bölümün başlığı "Fin Halkının Milli Uyanışı" dır. Eserinde özellikle Finlandiya'nın I. Dünya Savaşının ardından bağımsız devlet kurmayı başaran ülkelerden biri olduğunu belirtiyor. Aynı biçimde Finlandiyalılık ideolojisi ve Fin dilinin kültür dili olarak geliştirilmesi üzerine yazıyor, Finlandiya'daki türlü hareketler hakkında da cümleleri var.

Sadri Maksudi 1935 yılında basılan Fin halkı destanı Kalavela'nın Fin-Rus duygusu ve onların geleceklerine olan sağlam inançları için anlamını vurguluyor. Finler, Finlandiya'nın koşullarını tasfir eden bu değerli sunumunun önemini biliyorlar ve Finlandiya'nın samimi dostu Profesör Maksudi Arsal'a büyük değer veriyorlar. O üniversitede verdiği derslerde de Türk öğrencilerine Finlandiya'yı ve halkını tanıtmayı unutmamıştır. Profesör Sadri Maksudi Arsal'ın Türkiye ile Finlandiya arasındaki bilimsel ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine kendi önemli katkısını yaptığını ve aynı zamanda yeni bağımsız olmuş Finlandiya'nın bilim adamları ve siyasetçilerine olduğu kadar kendi soydaşlarına da canlandırıcı etkide bulunduğunu da belirtebiliriz.

O Finlandiya'yı örnek almıştır ve Fin Avrupalı olmayan bir Finlandiya, İskandinavlar kadar yüksek bir kültür oluşturmuş ve hukuk devleti olmayı başarmıştır.

O büyük bir devlet adamı idi. Rusya Tatar Türklerinin uyanışının önderlerindendi. Halk önderlerinde olması gereken bütün şartların hepsini taşıyordu. Kendisi yeni Türkiye'nin inşasına katkısı bulunan, değer verilen kişilerden biri idi. Hukukçu, Profesör, Türklük araştırmacısı ve kendi halkı lehine tavır alan biri olarak çok yönlü çalışmıştır. Çalışmaları toplumun değişik alanlarına değişik biçimde yansımıştır. Hayatı boyunca yaptığı çalışmaları tutarlı sağlam bir bütün olarak görebiliriz. Kendisi uzak görüşlü, vizyon sahibi ve bir Avrupalı idi. Bir bölümü gerçekleşmeyen düşleri vardı. Hatırası, burada, Türkiye'de,

Finlandiya'da ve özellikle Finlandiya'daki küçük topluluğumuzda ve doğduğu ülke olan Rusya'da ve bugünkü Tataristan Cumhuriyetinde yaşayacaktır.

Onun aziz hatırası önünde hürmetle eğiliriz. İlginiz için sağ olun.

*Finlandiya Tatar Türkleri Cemaati Başkanı / Helsinki Üniversitesi